

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В ІДЮСТИЛІ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

З'ясовано художні функції діалектизмів у мові творів С. Воробкевича, що пов'язані з відображенням реалій буковинського та гуцульського побуту, детальними портретними характеристиками, забезпеченням етнографічної достовірності пейзажів, відтворенням мовної характеристики персонажів – носіїв буковинсько-гуцульських говірок, введенням діалектизмів як засобу образотворення.

Ключові слова: Сидір Воробкевич, ідіюстиль, діалектна лексика, стилістичні функції.

Проблеми взаємодії літературної мови з територіальними діалектами, особливості функціонування фонетичних, лексичних, граматичних діалектних рис у мові художньої літератури неодноразово ставали об'єктом мовознавчих студій (І. Франко, Б. Кобилянський, І. Матвіяс, Ф. Жилко, В. Німчук, М. Станівський, К. Герман, І. Петличний, І. Ціхоцький, В. Кононенко, В. Грещук, П. Гриценко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Н. Гуйванюк, Л. Ткач, Н. Руснак та ін.). Лінгвістичні дослідження оприявлюють творче використання письменниками скарбів народних говорів, уживання їх у різних співвідношеннях із літературними відповідно до часового зрізу, власного світогляду та мовної майстерності.

У мові художньої літератури діалектизми традиційно використовують як художньо-стилістичний засіб зображення мовного колориту та індивідуалізації мови персонажів – носіїв певного говору. Однак, у другій половині XIX ст. у творчості західноукраїнських письменників діалектне підґрунтя загалом було компонентом західноукраїнського варіанта літературної мови, а тому більшість діалектних форм позбавлена стилістичної функції. У цьому аспекті заслуговує поцінування висновків М. Станівського про мову творів Ю. Федьковича: „Діалектна стихія в однаковій мірі насичує і мовні партії персонажів, і авторську мову. Тільки в рідких випадках в його творах можна помітити добір діалектизмів з певним стилістичним навантаженням, але такий спосіб їх використання знаходився ще в зародковому стані” [6, с. 85]. Такою постає і мова творів Сидора (Ісидора) Воробкевича (літературні псевдоніми – Данило Млака, Демко Маковійчик, Семен Хрін, С. Волох, Морозенко, Іван Іванів з Кіцманя, Сирота з Буковини та ін.), непересічного представника українського письменства Буковини другої половини XIX ст.

Мета статі – визначити стилістичні функції діалектизмів у різножанрових (поетичних, прозо-

вих, драматичних) творах С. Воробкевича, „котрому по Федьковичу загально признає ся перше місце межі буковинськими письменниками” [5, с. 3]. Різнобічний талант мтця неодноразово привертав увагу науковців, передусім літературознавців та мистецтвознавців (П. Никоненко, М. Юрійчук, М. Білинська, С. Смаль-Стоцький, О. Маковей, В. Смович, В. Лесин, О. Романець, А. Коржупова, М. Івасюк, Б. Мельничук, Ю. Гречанюк, О. Попович, Н. Бабич, С. Троян та ін.). Праці лінгвістів висвітлюють лише окремі, хоч і важливі аспекти його мовомислення (статті Н. Гуйванюк, Р. Козак, Н. Мойсюк, Т. Сорвілової, В. Шабліовського). Пожвавлення інтересу науковців до мовнолітературної спадщини нашого краянину спричинило проведення в Чернівцях національному університеті імені Юрія Федьковича з нагоди 175-ліття від дня народження Всеукраїнської наукової конференції „Сидір Воробкевич і український літературно-мистецький процес XIX–XX століть” (13–14 жовтня 2011 р.). Ця стаття продовжує наші спостереження над самотністю індивідуального стилю видатного українського письменника Буковини.

Джерельною базою нашого дослідження послужило тритомне видання творів С. Воробкевича, упорядковане О. Маковеем [7], у передмові до якого зазначено, що тритомник укладений на основі рукописів, що дає змогу вважати тексти автентичними. Цитуючи тексти творів, дотримуємося правописної системи видання; у дужках зазначаємо номери тому та сторінки.

У вмінні „говорити особливим діалектом, що водночас є загальнонародною мовою і мовою індивідуальною”, О. Білецький убачав своєрідність стилю кожного письменника [2, с. 26]. Письменник як мовна особистість, на думку С. Бирик, „є носієм ареальних компонентів національної мови” [1, с. 106]. Так, мові творів М. Котляревського властиво чимало полтавських діалектних рис, художній мові Г. Квітки-Основ'яненка – слобожанських, Т. Шевченка – середньонадніпрянських. Вплив південно-західних діалектів спостерігаємо в мові творів І. Франка, Ю. Федьковича, М. Павлика, Д. Харов'юка, В. Стефаніка, М. Черемшини, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича та ін. За нашими спостереженнями, загальнонародна основа мови творів С. Воробкевича досить яскраво забарвлена локальними компонентами, що відображають основні риси говірок південно-західного наріччя, а саме буковинських і гуцульських.

С. Воробкевич спирався на живу народну мову, що спричинило функціонування різнорівневих діалектизмів у його мовотворчості. Зауважимо, вони зазвичай не мають спеціальної стилістичної функції, їх уживання здебільшого є наслідком тогочасного стану розвитку літературної мови на західноукраїнських землях з його „неунормованістю, неусталеністю, хитанням у правописних питаннях, неопрацьованістю художнього словника” [3, с. 221]. У другій половині ХІХ ст. українська літературна мова тільки формувалася, тому звернення письменника до мовних скарбів рідного йому говору в літературній практиці є цілком закономірним. Однак, подекуди простежуємо інтенцію автора використати діалектну лексику зі стилістичною настановою.

Уживання діалектної лексики в стилістичному аспекті в мові художнього твору, на думку С. Єрмоленко, зумовлено такими настановами: 1) відтворення тих реалій, які пов’язані з певною територією, що описує автор; 2) відтворення особливостей усного розмовного мовлення; 3) введення нелітературного слова з прозорою внутрішньою формою, що допомагає словесно-художньому зображенню [4, с. 16]. Ці стилістичні настанови сукупно взаємодіють у мові художніх творів С. Воробкевича.

Художнього ефекту у використанні діалектної лексики, за нашими спостереженнями, письменник досягає передовсім змальовуючи особливості буковинського та гуцульського побуту, порівн.: *У стаї на полонинах уже і на гусянку не доять; газди-фрунташі уже з літовиска маржину позганяли, а дівчата коло ботальниць і терлиць так звивають ся, що думав бись, що їм уже завтра під вінець ставати* (II, с. 150). Зокрема, для індивідуального почерку С. Воробкевича характерний детальний опис убрання персонажів, подекуди він вдається до майже фотографічного змалювання їх зовнішнього вигляду, напр.: *Зворухнув ся Стефан, приодів ся в свій гуцульський стрій, в крисаню з павами, в ретязі і ремені, в лянну, заполючию вишивану сорочку, черчикові шаравари і сїрак з китицями, на котрім медаль золотив ся* (II, с. 145). Деякі контексти навіть містять певні пояснення деталей вбрання, як-от.: [Семен:] *От бачиш ген-де на вершк дрібненьку омелу? Крачок з трійома листками? Зараз за кресанню затичу! От так* (стріляє, омела паде.) *Так гуцул свою кресанню майть* (III, с. 34). Використання діалектної лексики в таких контекстах тісно пов’язані з її гносеологічною функцією, адже читач знайомиться з детальним описом гуцульського та буковинського одягу.

Спостережено приклади, у яких детальне змалювання одягу персонажів супроводжують авторські роз’яснення (добір синонімічного відповідника) діалектної назви, напр.: *Я запам’ятав Ни-*

колая ще малим хлопцем і сьогодні стоїть він, як живий, передо мною, у шовковім антерею, підпезаний турецьким шалем, у кафовій джубі (рясі), з розпірками замість кишень – в зимі ся джуба була підбита толубом – а на лисій голові червоний фес із синім кутасом (II, с. 220); *Біла, ріжним шовком гаптована юбка, шовком мережана сорочка, червоний ремінець з кільцями і з ножиком, червоні панчохи і маленькі опанки (постоли) підносили ще більше дівочу чудову вроду* (II, с. 76).

Засобами діалектної лексики С. Воробкевич експресивізує портрет і достовірно описує характерні деталі одягу:

- дівчини-буковинки: *Чорногорські дівчата як закинуть на груди чорні довгі коси, повнісенькі стрічок і тасем, як приберуться у багрянну струку, у шовкові мережані сорочки, то ДУмаєш, що якісь пави...* (II, с. 74); *Сорочка на ній, було, як той сніг, біла, спідниця перкальова в густих фальбанах, зелений фартушок з кешеннями, ноги в панчохах і черевиках, на пальци лівої руки щиро золотий перстень, – от і весь стрій панни Вероніки* (II, с. 192);

- парубка-буковинця: *Все лежало на нїм [Леонідові – Н.Ш.], як виляне, і сурдут, і камізелка, і краватка, і струксові пантальони, натягнені, як струна на скрипках, шкіряними штруплями* (II, с. 341); *Максим одяг ся мов на весіля, і кріс перевісив через плече, і павині пера повтикав за бриль* (II, с. 126);

- козака-запорожця: *Гарний Запорожець був славний той козак: чорноусній і чубатий, Гарасим Щупак. В буриці, в красних кармазинах, в шараварах яносиних, танка сива, баранкова, а сорочка китайкова, і бандура і шаблюка, Остра, люта, як гадюка, все те мав козак Щупак* (I, с. 155); *Вусок той самий сивий, волос в оселедець заплетений, люлька не в зубах (бо їх уже не було), лише в яснах, на голові сива баранкова шапка, сам у жупані, в синіх шараварах і в чоботах з підківками* (II, с. 160) тощо.

Фіксуємо контексти, де письменник описує різні деталі святкового одягу буковинців, як-от: [Ірина (дивить ся):] *Дівчата, хлопці, діди, люде... всі у стрічках, у павах, нових строях, запасках, косицях, всі з віночками і цвітими – се небесна краса* (III, с. 135); *Кождий парубок, кождий муж у червонім фесі. Китиця аж на плече спадає і всі ремені мовби засіяні кільцями і пряжками* (II, с. 74). Пізнавальну функцію виконують діалектизми в контекстах з історичними описами вбрання, як-от: *Ой щасливо раз ся жило в нашій Буковині, як панни ще не ходили в страшній криноліні! Всі носили сину ріклю, срібній нафтали, крамський пояс і гордею і цятки з кристали* (I, с. 98).

Портретні характеристики увиразнюють ставлення С. Воробкевича до героїв твору, на-

даючи тексту відповідної авторської модальності (образності, емоційності, експресивності, оцінності тощо), порівн.: *З пейсів і борідки, з ярмурки і кафтана вже й сліду не було; носив він крисаню і ще до того украшену павами і чічками, вишиваний киптар, черчиком крашені гачі, – от став наш Сруль правдивим, вірним моделем нашого верховинця-Гуцула* (II, с. 203). Опис убрання із залученням діалектизмів дає можливість іронічно описати зовнішній вигляд корчмаря Сруля.

Діалектна лексика в портретних описах досліджуваних текстів вказує на соціальний стан героїв. Фіксуємо контексти з неодноразовим змалюванням одягу одного персонажа, напр., пан Олімпій постає в кількох образах, порівн.: *...старий сафрановий иляфрок, струксові панталюни, зелена з лискучими гузиками камізелка, на ногах сафіянові домові черевики, в руці довгий цибух з файкою... от і вірна, правдива фотографія від чола до ніг пана Олімпія* (II, с. 303); *Старий циліндер з позагинаними крисами, сивий бобрами підбитий контуш, чоботи з високими котурнами доповняли тоалету, в котру пан Олімпій всував ся, коли треба було у важних справах межі людьми появити ся...* (II, с. 303); *Сурдут, як галочка, чорний, такі самі панталюни і камізелка, рухи тіла і ціла постать, все то показувало, що пан Олімпій якось на панський крій закроївся* (II, с. 340). Такий детальний опис вбрання увиразнює соціальну характеристику персонажа – що пан Олімпій одягає щоденно, а що тоді, коли хоче здаватися поважним, заможним. Номінації одягу С. Воробкевич уживає також для змалювання майнової нерівності персонажів, зокрема на основі протиставлення, порівн.: [Зося:] *Грубий сердак і проста кожушина Стройній чемері се не рівня* (III, с. 334); [Павло:] *Що сурдут, то не сердак...* (III, с. 149). Лексема *сурдут* набуває символічного значення, виступаючи символом бідності, злиднів, порівн.: *Куди поглянеш, чи на горішній чи на долишній кут, всюди країна нужда і біда, всюди в дїравій сурдутині одїтий пролетаріят...* (II, с. 313); [Ксеня:] *Може, та сурдутова нужда ліпша?* (III, с. 192). Діалектні назви одягу у творах письменника – засоби розрізнювальної характеристики жителів різних вірських районів, як-от: *Гуцул в павах тут стоїть, в новій сїрачині; кучерявий Волошин там у кожушині...* (I, с. 340).

Діалектна лексика в досліджуваних текстах відтворює місцевий колорит в описах господдарських речей та об'єктів, що також тяжіють до фотografічних, зокрема в змалюванні: а) хатнього начиння: *А хата не хата, але крамниця; усяким добром по саму стелю набита; пестрі вовняні скорци, налавники, кожухи, кептарі і сердаки; в писаних, крамских, кованих скринях, біліли ся сріблом і лянні полотна* (II, с. 239); б) кухонного посу-

ду: *...в політированім замиснику під шклом стояла рядом срібна посуда: миски, фарфурки, таці і панські пугари та карафки* (II, с. 346); в) речей, що зберігають у коморі: *І в коморі усе в порядку, мов у книжці: тут бочка з сушеницями, там бербениці з бриндзею, маслом, вурдою, гусянкою, рядами, як ялиці в лісі, усі повні, усі чисті-чисті, мов би от що-їно зпід боднарского ножа вийшли...* (II, с. 26); г) об'єктів, розташованих на подвір'ї: *Ціле обійсте єго із стайнею, стодолою, кошницями і гамбарями виглядало як панський двір* (II, с. 238).

Діалектну лексику С. Воробкевич використовує для забезпечення етнографічної достовірності пейзажів, напр.: *Плаєм, грунем, загінками розійшли ся люди. Місяць сьвітить, зорі сяють тихо, мирно всюди* (I, с. 373); *Зазуля там у гаю це доковує, бузьки багнами та мочарами мандрують, худібка розкішно пасеть ся, а гуцульські флюяри та трембіти голосять далеко-далеко!...* (II, с. 33); *Керниця з журавлем, там ладна є вода, з коновков там стоїть дївчина молода* (I, с. 171). Наведені вище контексти засвідчують стилістичну роль діалектної лексики в „художній переконливості й етнографічній достовірності відтворення побуту, соціального середовища, обстановки тощо” [3, с. 212]. За її допомогою письменник відтворює колорит місцевості, де розгортаються події, показує особливості гуцульського побуту.

Діалектизми у творах С. Воробкевича маркують колорит місцевого мовного середовища, відбивають мовну характеристику персонажів – носіїв буковинсько-гуцульських говірок, напр.: *Легко марно загинути; пожди дві-три днині, як дощ стане, вияснить ся – при ліпшій годині усі сплави пожену вам, як качки, водою, а тепер я сам жахаюсь лютотою погою...* (I, с. 375); – *Федоре мій, не вакай ся, – таж жите всім миле, хто би легкокомисно рвав ся просто до могили?* (I, с. 374). Мовні партії героїв зберігають фонетичні, лексичні та граматичні діалектні риси, що стають органічним елементом мовлення.

Діалектна лексика (назви страв, тварин, рослин, комах, предметів, міфічних істот) у художній мові письменника-буковинця функціонує також як засіб образотворення, зокрема, є об'єктом колоритних порівнянь. Так, діалектна назва *гебан* ‘ебенове дерево (чорне дерево)’ ужита саме зі значенням ‘чорне дерево’ для увиразнення портретної характеристики дівчини, як-от: *...дві мов гебан чорні коси звисали на дївочі груди* (II, с. 76); *Коси довгі, гебанові, низше пояса звисали, літом бачив-єсь у них рожі і гвоздики, а зимою червоні і сині стяжечки* (II, с. 192). Між порівнюваними компонентами постають компаративні відношення на основі: а) подібності за формою: *... мій живіт округленький, як та барівка!* (II, с. 204); *Зуби дяківські були такі наче варениці* (II, с. 64); *От генде іде він,*

високий, як **іль** (I, с. 134); б) подібності за кількістю: ...при могоричу лило ся вино **коновками** (II, с. 226); в) схожості поведінки: **Сидиш тут, як кертиця** у норі (II, с. 70); **Ми би і без него забавили ся, а то лізе, як овад** в очи (II, с. 233); ...**як пчоли, летять сини** України, вірли і соколи (I, с. 246); г) подібності рухів: **Дівчина красна, як гаєва рожга, а звинна, як вивірка** (II, с. 210); **Сокирою хліб зароблю, латри му складати, з вуглярами в темнім лісі муравлем зиватись** (I, с. 376); [Зося:] **О, ви мужчини, Всі жінки вас знають. Волю мужеви воли, Вдвоє ся складають, Як який цизорик** (III, с. 287); ...**дрожав увесь, неначе та трепета білолиста від зимного вітру** (II, с. 126); **Мов літавиця пігналась відшукати десь дочку, що з плюгавцем потекла ся** (I, с. 384); г) за подібними властивостями: **Киснеш, як кваша** (III, с. 82); **На почеснім місці, сидів, як полонник між ложками, пан фервальтер** (II, с. 227). Діалектизми як об'єкти порівняння уявляють у художньому тексті додаткові уточнювальні характеристики, підсилюючи образність вислову та місцевий колорит тексту.

Отже, діалектне підгрунтя мови С. Воробкевича є компонентом західноукраїнського варіанта літературної мови, а тому більшість із діалектних форм позбавлена стилістичної функції. Однак, подеколи простежуємо інтенцію письменника використати їх зі стилістичною настановою, що збагачує художньо-зображувальні засоби його творів. Художні функції діалектизмів у мовотворчості автора насамперед пов'язані зі створенням національного колориту: 1) відображення реалій буковинського та гуцульського побуту (детальний опис вбрання персонажів; увиразнення місцевого колориту в описах господарських речей та об'єктів; забезпечення етнографічної достовірності пейзажних описів; 2) маркування колориту місцевого мовного середовища, відтворення мовної характеристики персонажів – носіїв буковинсько-гуцульських говірок; 3) уведення діалектизмів як засобу образотворення, об'єкта колоритних порівнянь. До того ж,

діалектна лексика виконує ще й гносеологічну функцію, позаяк знайомить читача з побутом, звичаями, господарюванням, рослинним і тваринним світом, особливостями рельєфу краю тощо.

Література

1. Биби́к С.П. Оповідність в українській художній прозі: монографія / Світлана Биби́к; за наук. ред. С. Я. Єрмоленко. – К.; Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 288 с.
2. Билецкий А. В мастерской художника слова / А. Билецкий. – М.: Высшая шк., 1989. – 159 с.
3. Грещук В. Піденно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис [Текст] / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
4. Єрмоленко С.Я. Народно-розмовна традиція в літературно-художньому мовленні (на матеріалі сучасної української прози) / С. Я. Єрмоленко, Г. М. Гримич // Питання мовної культури. – 1968. – Вип. 2. – С. 14–32.
5. Романчук Ю. Передмова / Ю. Романчук // Твори Ісидора Воробкевича. — Львів: Видавництво товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1. – С. 3.
6. Станівський М.Ф. Діалектне забарвлення мови Юрія Федьковича / М. Санівський // Наукові записки / Чернівецький державний університет. – Т. 42. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1961. – Вип. 11: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов / ред.: І. І. Слинко (відп. ред.). – Книга друга. – 179 с. – (Серія філологічних наук).
7. Твори Ісидора Воробкевича. – Львів: Видавництво товариства „Просвіта”, 1909. – Т. 1: Поезії. – 420 с.; 1911. – Т. 2: Оповідання. – 412 с.; 1911. – Т. 3: Драматичні твори. – 421 с. – (Руська письменність).

Описаны художественные функции диалектизмов в языке произведений С. Воробкевича, связанные с отображением реалий буковинского и гуцульского быта, детальными портретными характеристиками, обеспечением этнографической достоверности пейзажей, воспроизведением языковой характеристики персонажей – носителей буковинско-гуцульских говоров, введением диалектизмов как средства изобразительного искусства.

Ключевые слова: Сидор Воробкевич, идиостиль, диалектная лексика, стилистические функции.

Artistic functions of dialecticisms in the language of S. Vorobkevych first of all are connected with creation of national colour: reflection of realities of Bukovinian and Guzul way of life (detailed description of characters' clothes; underlining of local colour by descriptions of economic things and objects; providing of ethnographic authenticity of landscape descriptions); colour marking of local linguistic environment, recreation of characters' linguistic description – transmitters of Bucovinian-Guzul dialects; introduction of dialecticisms as a mean of image creating, object of colourful comparisons.

Key words: Sydir Vorobkevych, idiostyle, dialecticisms, artistic functions.